

Henryk Cwięk
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Kilka uwag na temat współpracy Oddziału II SG WP z organami policji w zwalczaniu szpiegostwa

U tworzenie państwa polskiego jesienią 1918 r., po 123 latach niewoli, było wydarzeniem niezwykłym. Odrodzona Rzeczpospolita musiała rozwiązywać wiele istotnych problemów. Priorytetem było ustalenie korzystnych granic państwa. Należy podkreślić, że obrona kraju przed wrogimi wpływami obcych wywiadów miała szczególne znaczenie. Tworzenie struktur obronnych odbywało się w trudnych warunkach. Powstanie Oddziału II Sztabu Generalnego/Głównego (dalej: SG) Wojska Polskiego (dalej: WP) poprzedziła działalność placówek służb specjalnych, których podstawowe zadania, pomimo licznych przemian organizacyjnych, nie uległy istotnym zmianom¹.

Współpraca kontrwywiadu z organami, które podlegały ministrowi spraw wewnętrznych miała istotne znaczenie w kontekście zwalczania szpiegostwa. Już w okresie poprzedzającym utworzenie scentralizowanej służby Policji Państwowej (dalej: PP) z jednolitym organem kontrwywiadu politycznego, funkcjonowały, niezależnie od siebie, organizacje zajmujące się działaniami o charakterze defensywnym. W sierpniu 1920 r. ustalono ustrój organów defensywy policyjnej. Utworzono jej odrębny pion, nazwany Wywiadem IV D, który miał swoje ogniwa organizacyjne w strukturach PP. Agentury Wydziału IV D prowadziły przede wszystkim działania o charakterze operacyjnym wobec osób podejrzanych o działalność szpiegowską lub wywrotową. Agentury tworzone w miejscowościach gdzie występowało zagrożenie bezpieczeństwa².

W marcu 1921 r. minister spraw wojskowych gen. Kazimierz Sosnkowski ustalił zakres działalności placówek kontrwywiadu i wywiadu wojskowego w warunkach pokoju, co wiązało się z przekazaniem niektórych kompetencji służby informacyjno-defensywnej organom cywilnym tj. policji oraz administracji politycznej. W 1922 r. określono zasady współpracy Oddziału II z formacją PP. Należy podkreślić, że defensywa polityczna była istotnym podmiotem w walce z działalnością antypaństwową. Zwiększał się jej stan kadrowy. Przeprowadzono także zmiany organizacyjne ekspozytur i agentur Wydziału IV D³.

Mimo ustalenia ogólnych zasad współdziałania organów kontrwywiadu z PP zauważa się pewne mankamenty, które mogły sprzyjać dowolnej interpre-

¹ A. Peplowski, *Wywiad polski na ZSRR 1921–1939*, Warszawa 1996, s. 14.

² A. Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, s. 156–161.

³ Tamże.

tacji obowiązujących przepisów. W instrukcji dotyczącej tego typu współdziałania zaznaczono, że:

sprawy, w które wchodzi osoby cywilne łącznie z wojskowymi, prowadzone są przez Ekspozyturę Wydziału IV D, w porozumieniu z odpowiednimi władzami wojskowymi.

Komenda Główna PP tak wyjaśniała ten problem:

Ponieważ we wszelkie sprawy szpiegowskie wojskowe z samej natury rzeczy wmięszane są osoby bądź to wojskowe, bądź też pracujące w instytucjach wojskowych..., które to osoby podlegają ustawom i przepisom wojskowym, jak również z uwagi na to, że organa wojskowe posiadające fachowe wiadomości kompetentne są w sprawach ekspertyzy odnośnie do działań czy zamierzeń szpiegowskich Ekspozytura we wszelkich sprawach wspomnianej natury winne są działać wspólnie z powołanymi organami wojskowymi, zawiadamiając natychmiast odnośnie oddziały DOK [Dowództwa Okręgu Korpusu – H.C.] o ujęciu szpiega względnie o wykryciu działań szpiegowskich i w dalszym prowadzeniu sprawy kierować się dyrektywami lub wskazówkami kompetentnych... organów wojskowych⁴.

W centrali Oddziału II SG podkreślano znaczenie współpracy z organami podlegającymi resortowi spraw wewnętrznych w zakresie zabezpieczenia kraju przed wpływami szpiegostwa⁵. Problem ten łączył się z elementami zagrożenia przed dywersją i agitacją komunistyczną. W tym kontekście współpraca polegała na przekazywaniu informacji dotyczących sytuacji wewnętrznej, uzgadnianiu wspólnych działań w celu udoskonalenia pracy organów bezpieczeństwa, pomocy placówkom wojskowym w zwalczaniu szpiegostwa i wymianie doświadczeń w tym zakresie. Resort sprawiedliwości dostrzegał potrzebę zmian w strukturze organizacyjnej służb specjalnych oraz w zakresie współpracy. Postulowano, by zwalczaniem szpiegostwa zajęły się organy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (dalej: MSW). Przeciw takim zmianom był Oddział II SG. Obce służby wywiadowcze skupiały swą uwagę na rozpoznaniu polskiego potencjału wojskowego, a zatem walka z nimi mogła być prowadzona tylko przez organy wojskowe. Ponadto jednym z istotnych fragmentów działań kontrwywiadowczych było inspirowanie obcego wywiadu, którego skuteczność była uzależniona od korelacji wojskowych działań operacyjnych. Kontrwywiad wojskowy posiadał zorganizowane sieci agenturalne w oddziałach oraz instytucjach wojskowych. Przekazanie ich zadań placówkom resortu spraw wewnętrznych nie było możliwe. Władze wojskowe uważały, że resort spraw wewnętrznych powinien zająć się koordynacją działalności wywiadu płytkiego, prowadzonego przez jednostki administracyjne starostwa i policję graniczną. Oddział II SG zawarł z MSW porozumienie w sprawie współpracy w myśl którego organy tego resortu, prowadzące wywiad płytki, zostały zobowiązane do przekazywania zdobytych informacji ekspozyturom wojskowym. Efekty pracy tych placówek nie były za-

⁴ Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (CA MSW), sygn. 266. t. 3A-7, k. 78, Rozkaz Okręgowej Komendy Policji Państwowej w Krakowie, z lutego 1922 r.

⁵ CA MSW, sygn. 282, t. 68, k. 239–243, Pismo p.o szefa Wydziału Wywiadowczego mjr. T. Trapszo do szefa Oddziału II SG, z 5 grudnia 1923 r.

dowalające. Duży wpływ na taki stan wywierał brak koordynacji działań MSW i Ministerstwa Skarbu z agendami Oddziału II SG⁶.

Resorty spraw wojskowych, wewnętrznych i skarbu ustaliły w 1924 r. zasady współpracy z organami administracji państwowej oraz celnymi w zakresie służby wywiadowczej i kontrwywiadowczej⁷. Organy PP zostały zobowiązane do udzielania ekspozyturom podległym Oddziałowi II SG wszechstronnej pomocy. Na żądanie ekspozytur miały wykonywać następujące zadania:

1. Uskutecznić wywiady policyjne wobec osób, przebywających na terenie kraju stale lub czasowo...
2. Zarządzać obserwacją lub inwigilacją osób, co do których Oddział II SG, jego Ekspozytura lub DOK dostarczą materiału obciążającego...
3. Rozciągnąć obserwację i dozór policyjny nad wywiadowcami wojskowymi w czasie ich pobytu na terenie kraju w wypadkach zażądania tego przez Oddział II SG, jego ekspozytury i DOK...
4. Powiadamiać właściwe DOK o każdym wypadku natrafienia na ślad lub wykrycie szpiegostwa wojskowego i żądać wskazówek, względnie współdziałania od oficerów Oddziału II SG jako rzeczoznawców w prowadzeniu dochodzeń w sprawach o szpiegostwo...
5. Zgodnie z postanowieniami Ustawy postępowania karnego i przepisami..., na formalne żądanie Oddziału II SG, Ekspozytur... przedsięwzięcie czynności egzekutywnych w toku dochodzenia w stosunku do osób cywilnych, podlegających właściwości sądów cywilnych, względnie orzecznictwu władz administracyjnych w wypadku dostarczenia jej dowodów, względnie poszlak obciążających.
6. Udzielać upoważnionym organom wojskowym do wglądu... aktów zawierających materiały w sprawach, związanych ze szpiegostwem wojskowym...
7. Oddawać w miarę możliwości do dyspozycji Oddziału II SG, Ekspozytur..., w wyjątkowo ważnych wypadkach na każdorazowe odpowiednio umotywowane żądanie wywiadowców politycznych, agentów i funkcjonariuszów policyjnych dla wykonania specjalnego...
8. Zaopatrywać Oddział II SG, Ekspozytury..., w materiał ewidencyjny i inwigilacyjny, dotyczący... szpiegostwa, zdrady stanu, agitacji przeciwpaństwowej i przewrotowej, jak również bezpieczeństwa ogólnego i informacji politycznych...
9. Dostarczyć do najbliższych Ekspozytur Oddziału II SG celem przesłuchania w sprawach wojskowych dezertersów z armii obcych... Po przesłuchaniu osoby te winny być oddane do dyspozycji władz administracyjnych.
10. Starać się o uzyskanie wiadomości natury wojskowej od ludzi przekraczających granicę. Wiadomości te winny być przekazywane bezpośrednio i jak najszybciej Ekspozyturze Oddziału II SG w formie otrzymanej bez zmian i komentarzy, jedynie z dokładnym określeniem źródła.... Ekspozytury udzielają swojej oceny z zakresu służby informacyjnej organom Policji Państwowej, Starostwom i Województwom...
11. Przesyłać do Oddziału II SG, względnie Ekspozytur Oddziału II wszelkie kwestionariusze państw obcych, dowody osobiste lub paszporty wystawione przez władze obce...

⁶ Tamże.

⁷ CA MSW, sygn. 291, t. 152, k. 1–2, Zasady współdziałania i współpracy władz oraz organów MSW i Min. Skarbu z wojskową służbą wywiadowczą, Opracowanie Sztabu Generalnego MSWojsk., z marca 1924 r.

12. Udzielać wszelkich ułatwień oficerom wywiadowczym Ekspozytur Oddziału II SG⁸.

Na uwagę zasługują wytyczne SG dotyczące współpracy z organami policyjnymi oraz celnymi. Były one zobowiązane do realizacji następujących zadań:

Ekspozyturom Oddziału II SG, DOK i upoważnionym przez nie oficerom udzielać wszelkich wyjaśnień, dotyczących służby granicznej, punktów przejściowych... niezależnie od komunikowania drogą służbową władzom administracyjnym, bezpośrednio przesyłać Ekspozyturom Oddziału II SG wiadomości, dotyczące militarnych zmian i ruchów sąsiedniego granicznego państwa. Podawać do wiadomości Ekspozytur na ich życzenie... bliższe dane, dotyczące osób nadających się do użycia jako wywiadowcy i informatorzy. Współpracować w służbie kontrwywiadowczej, celem unieszkodliwienia i sparaliżowania działalności szpiegowskiej⁹.

Kierownik Samodzielnego Referatu Informacyjnego (SRI) Dowództwa Okręgu Korpusu VIII podkreślał znaczenie współdziałania władz wojskowych z organami administracji państwowej. Referat zlecał oficerom informacyjnym określanie zakresu współpracy oraz wzajemnych kontaktów o charakterze prywatnym kierownictwa danego garnizonu ze starostą, burmistrzem, inspektorem szkolnym, a także naczelnikiem władz leśnych (o ile znajdował się w garnizonie). Referat interesował się także współpracą komendantów garnizonów z organizacjami paramilitarnymi¹⁰.

Ekspozytury zachodnie, zajmujące się rozpracowywaniem wywiadu niemieckiego w 1927 r., oceniały współpracę z organami podległymi resortowi spraw wewnętrznych jako poprawną, mimo istniejących sprzeczności. Niewątpliwie jedną z istotnych przyczyn takiego stanu była różnica w zakresie wykształcenia i umiejętności technicznych. Policja była niezbyt dobrze wykształcona i wykorzystywała często prymitywne metody pracy. W okresie współdziałania dochodziło na tym tle do zadrażnień, które wpływały negatywnie na efektywność działań. Jednak nie wszędzie panowały złe stosunki. Niektóre Samodzielne Referaty Informacyjne DOK oceniały pozytywnie współpracę z organami policji¹¹. Na obszarze DOK VIII współpraca służby informacyjnej z policją oraz innymi organami bezpieczeństwa w II poł. lat 20. pozostawiała wiele do życzenia. W związku z tym władze wojskowe opracowały wytyczne, które miały przyczynić się do poprawy efektów pracy¹². W 1929 r. komendant wojewódzki policji w Toruniu przypomniał szefom podległych jednostek zasady współpracy z wojskowymi organami wywiadu i kontrwywiadu:

⁸ Tamże, Instrukcja do okólnika MSW nr 1, k. 6–9.

⁹ Tamże, k. 10.

¹⁰ CA MSW, sygn. 269, k. 5–6, Pismo kier. SRI DOK VIII do oficera informacyjnego garnizonu w Bydgoszczy, z 2 grudnia 1927 r.

¹¹ CA MSW, sygn. 278, t. 37, k. 7, Opracowanie szefa SG w sprawie oceny działań kontrwywiadu za 1927 r., z 20 kwietnia 1928 r.

¹² CA MSW, sygn. 269, t. 5, k. 73–75, Rozkaz wykonawczy organizacji służby informacyjnej na terenie OK. VIII, z 1929 r.

Sztab Generalny dla przygotowania i wykonania swego zadania obrony Państwa posiadać musi jak najpełniejsze... wiadomości o wszystkich tych dziedzinach życia państw obcych, które z punktu widzenia militarnego pozwalają poznać i ocenić ich sytuację wojskowo-polityczną, organizację, siły i środki, jakimi państwa te rozporządzają..., ich wartość moralną i materialną. Dane, jakie drogą studiów i poszukiwań zbiera Sztab Generalny, są tym czynnikiem, który wpływa na ugruntowanie postanowień i realizowanie wysiłków koniecznych dla zorganizowania obrony i zabezpieczenia całości granic.

Podkreślił także znaczenie współpracy:

W interesie wszystkich władz i organów Państwa leży współdziałanie i udzielanie w granicach obowiązujących ustaw i przepisów prawnych jak największego poparcia i ułatwienia... organom wyższych dowództw w ich działalności... Policja Państwowa obowiązana jest do udzielania poparcia i ułatwień... organom wojskowej służby informacyjnej¹³.

Komendant wojewódzki policji w Toruniu podkreślał, że nie wszyscy kierownicy jednostek terenowych znają podstawowe zasady współpracy z wojskowymi służbami specjalnymi. Pewne zdziwienie wywołuje fakt, że osoby odpowiedzialne za nadzór nad współpracą w tak ważnym zakresie, jakim było bezpieczeństwo kraju, nie znały jej podstawowych mechanizmów. Należy także uwzględnić, że minęło 5 lat od czasu, gdy zostały opracowane zasady współpracy ministerstw: spraw wewnętrznych, spraw wojskowych i skarbu w omawianym zakresie. Kwestie współpracy policji z organami podległymi Oddziałowi II SG były omawiane na wielu naradach. Na uwagę zasługuje wystąpienie naczelnika Wydziału Śledczego Komendy Głównej PP, mjr. Bałabana, na spotkaniu z kierownikami SRI oraz przedstawicielami Oddziału II SG¹⁴. Wystąpienie dotyczyło różnorodnych aspektów stosunków władz policyjnych z centralą i terenowymi organami Oddziału II. Wymowny był apel majora o nadzór kontrwywiadu wojskowego nad oficerami i szeregowymi PP, szczególnie z obszarów pogranicza niemieckiego, gdzie wielu z nich nie ukrywało sympatii do Niemców. Wypowiedź oficera Komendy Głównej PP stawiała go raczej w roli petenta niż partnera władz wojskowych. Znaczenie wojska po przewrocie majowym było wyraźnie zauważalne w stosunkach z policją.

SRI były także obarczone zadaniami, które miały niewiele wspólnego ze zdobywaniem wiadomości o przeciwniku i ochroną przed szpiegostwem. Jeśli uwzględnimy, że przy DOK funkcjonowało 5–6 oficerów SRI, to można przypuszczać, że działalność kontrwywiadowcza była zaniedbywana. Przekazanie na początku lat 20. przez Oddział II agend tzw. defensywy politycznej organom MSW nie zostało do końca zrealizowane, a władze bezpieczeństwa nie mogły

¹³ CA MSW, sygn. 291, t. 153, k. 1–3, Pismo komendanta wojewódzkiego policji w Toruniu do komendantów powiatów i miast Policji Państwowej woj. pomorskiego, z 13 kwietnia 1929 r.

¹⁴ W. Kozaczuk, *Bitwa o tajemnice. Służby wywiadowcze Polski i Rzeszy Niemieckiej 1922–1939*, Warszawa 1978r, s. 293–301.

się skutecznie przeciwstawić działalności antypaństwowej¹⁵. Organy Oddziału II, skupione w ogniwach zajmujących się sprawami narodowościowymi oraz komunistycznymi, współpracowały z policją w zwalczaniu opozycji i działalności lewicowej.

Interesujące są wywody Oddziału II dotyczące jakości współpracy agentów kontrwywiadu z PP w zakresie zwalczania szpiegostwa:

Policja winna śledzić za przejawami roboty szpiegowskiej i w razie odkrycia śladu lub uchwycenia nici tej roboty, alarmować kontrwywiad i przekazywać sprawy. Samej nie rwać się do wyników. Jeśli idzie o przekazywanie spraw szpiegowskich, to są one bardzo rzadkie..., Policja odkrywa ich niewiele, i to przeważnie wówczas, kiedy robota sama pcha się w ręce. O wysledzeniu roboty szpiegowskiej lepiej nie mówić. Policja winna prowadzić na żądanie kontrwywiadu drobne obserwacje osób wskazanych, znajdujących się na jej terenie, udzielać opinii o wskazanych osobach, wreszcie w zakresie ruchu wywrotowego w wojsku, komunikować wszelkie posiadane informacje i materiały o pracy żołnierzy w partii komunistycznej... By jednak współpracę... z organami Policji Państwowej pchnąć na odpowiednie tory kierownik kontrwywiadu w terenie winien jak najczęściej osobiście kontaktować się z wymienionymi w dyskusjach, poruszać i podkreślać ważność kontrwywiadu, nie zadrażniając jednak nigdy ambicji własnej panów starostów czy też odnośnych kierowników organów Policji Państwowej¹⁶.

Prezydent Rzeczypospolitej Ignacy Mościcki na początku 1928 r., rozszerzył uprawnienia wojewodów¹⁷. Koordynowali oni działalność administracji cywilnej w zakresie ochrony państwa, rozpatrywanej w kontekście potrzeb wojska. Kompetencje administracji ogólnej, którą kierował wojewoda, były rozległe i wkraczały w sferę zainteresowania wielu resortów. W rozporządzeniu prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 22 marca 1928 r., o postępowaniu administracyjnym w artykule 4 czytamy:

władze administracji ogólnej są kompetentne ilekroć nie da się ustalić, jaka inna władza jest właściwa lub gdy obowiązujące przepisy przewidują właściwość władz nieistniejących, a nie można ustalić, kto posiada te uprawnienia.

W rzeczywistości bardzo duży obszar władzy państwowej należał do wojewodów i starostów¹⁸.

Wojewodowie realizowali swe kompetencje w zakresie bezpieczeństwa pośrednictwem za pośrednictwem Wydziałów Bezpieczeństwa, przekształconych w 1934 r., w Wydziały Społeczno-Polityczne. Podlegały im organy PP w dziedzinie utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego. Wojewodowie decydowali o sprawach dotyczących obrony interesów państwa, zaopatrzenia i użycia oddziałów wojska w okresie wystąpień rewolucyjnych bądź innych zaburzeń, dyslokacji organów PP, wprowadzania i odwoływania stanu wyjątko-

¹⁵ CA MSW, sygn. 278, t. 32, k. 2–15, Współpraca kontrwywiadu z władzami cywilnej administracji państwowej i organizacjami ideowymi, Opracowanie z 12 lipca 1934 r.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ R. Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939, s. 88–92.

¹⁸ F. Dwojak, *Władze bezpieczeństwa w Polsce w latach 1926–1939*, Warszawa 1964, s. 31–41.

wego. Starostowie posiadali duże uprawnienia w zakresie bezpieczeństwa. Utrzymywali oni kontakty z ludnością, rozstrzygali wiele spraw. Władza starostów była rozległa. W związku z tym w istotnym stopniu wywierali oni wpływ na kształtowanie się nastrojów w społeczeństwie. Odpowiadali również za stan bezpieczeństwa powiatu przed naczelnikiem Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego i wojewodą, a niejednokrotnie bezpośrednio przed ministrem spraw wewnętrznych. W dziedzinie bezpieczeństwa starostom podlegały wszystkie organy państwowe i samorządowe znajdujące się w powiecie. Zagadnienia bezpieczeństwa odgrywały istotną rolę w sprawowaniu władzy przez starostów. Dysponowali oni wywiadem politycznym i policją polityczną, tzw. Defą, co umożliwiała im odpowiednie rozpoznanie. Byli przełożonymi PP na obszarze powiatu i dysponowali jej siłami według swego uznania. Wykorzystywali także zorganizowaną sieć konfidentów. Władze centralne oraz wojewódzkie przywiązywały duże znaczenie do działalności starostów w zakresie bezpieczeństwa¹⁹.

Urzędy Wojewódzkie posiadały statuty organizacyjne i precyzyjne oddziały czynności. Szczególne znaczenie odgrywał wydział bezpieczeństwa, zajmujący się sprawami politycznymi, bezpieczeństwa, porządku publicznego i narodowościowymi. Wydział był podzielony na dwa lub trzy oddziały. Na uwagę zasługuje oddział bezpieczeństwa, w którym ewidencjonowano między innymi działalność szpiegowską. Tam też analizowano dokumenty dotyczące walki z wpływami obcych wywiadów, informacje dotyczące zagrożenia bezpieczeństwa, porządku publicznego oraz zwalczania nielegalnych organizacji²⁰. Współdziałanie placówek Oddziału II z organami administracji państwowej było określone szczegółowo w instrukcjach, zatwierdzanych przez władze wojewódzkie. W 1929 r., posterunki oficerskie „Bigu”, w ramach współpracy, starały się o pomoc władz w zakresie: typowania kandydatów do działań specjalnych, informowania o osobach podejrzanych o współpracę z wywiadem niemieckim, wydawania paszportów i przepustek granicznych oraz wynajmowania mieszkań do celów specjalnych. Aby uniknąć niepotrzebnej rywalizacji między kierownikami posterunków oficerskich w zakresie wykorzystania informacji pochodzących od starostw i policji, ustalono podział zadań polskiego pasa przygranicznego między posterunki²¹.

Władze wojskowe starały się doskonalić wszelkie formy współpracy działania z innymi organami bezpieczeństwa, aby skutecznie zwalczać szpiegostwo. Współpraca ulegała zmianie. Niektóre zadania jednostek policji, przejęły organy administracji państwowej.

¹⁹ CA MSW, sygn. 278, t. 32, k. 5–7, Współpraca kontrwywiadu z władzami cywilnej administracji państwowej...

²⁰ CA MSW, sygn. 292, t. z-1, k. 39, Organizacja służby bezpieczeństwa. Stosunek władz administracji ogólnej i policji do władz wojskowych, z 1 marca 1934 r.

²¹ CA MSW, sygn. 291, t. 153, k. 15–16, Wytyczne kierownika „Bigu”, Instrukcja współpracy posterunków oficerskich z władzami administracyjnymi, z 11 maja 1929 r.

To, co w okólniku ciążyło na policji, dziś ciąży na władzy administracji ogólnej, to też wszelkie kontaktowanie się odnośnych władz wojskowych nie posiadających egzekutywy – tj. nieupoważnionych przez specjalne ustawy i rozporządzenia do prowadzenia dochodzeń karnych i ścigania przestępstw — powinno się odbywać na poziomie drugiej instancji, tj. w wojewódzkich wydziałach, mianowicie w osobach naczelników wydziałów bezpieczeństwa lub wyznaczonych przez nich referentów. Nie wyklucza to kontaktowania się z poszczególnymi funkcjonariuszami policji... Samodzielny Referat Informacyjny kontaktuje się z wojewódzkim naczelnikiem wydziału bezpieczeństwa, podczas gdy placówki w sprawach lokalnych danego powiatu zwracają się do referatu bezpieczeństwa danego starostwa. Brak przymusu formalnego w sprawie załatwiania żądań Samodzielnych Referatów Informacyjnych skierowanych bezpośrednio do organów policji w zakresie prowadzonych dochodzeń karnych i ścigania przestępstw... zostały usunięte przez zarządzenia Wydziału Bezpieczeństwa MSW, wydane policji śledczej i policji mundurowej. Wyjaśniają one, że obowiązek ten wypływa z istoty współpracy. Zasadniczo SRI powinny zwracać się do władz administracji ogólnej, jeżeli jednak zwrócą się bezpośrednio do organów policji, to policja ma obowiązek uważać to za wypadek, w którym zwłoka zagraża niebezpieczeństwem²².

Z materiałów źródłowych dowiadujemy się, że policjanci popełniali wiele podstawowych błędów. Dla przykładu w meldunkach dotyczących spraw szpiegostwa nie podawano wymaganych danych personalnych delikwentów, co uniemożliwiało wykonywanie stosownych czynności. Naruszano zasady kompetencji. Materiały operacyjne trafiały do osób, które nie powinny znać ich treści. Podobnych spraw było więcej. Świadczyły o lekceważącym stosunku niektórych pracowników policji czy nawet komendantów jednostek terenowych i braku zrozumienia znaczenia współpracy z organami Oddziału II SG²³. Szef toruńskiej policji w styczniu 1935 r. wytyczył podległym organom dokładny zakres zadań realizowanych w ramach współpracy z agendami Oddziału II. Plan działań miał wyeliminować błędy policji i przynieść wymierne korzyści. Obejmował on kilkanaście zakresów tematycznych. Zostały omówione zagadnienia dotyczące:

legitymowania na punktach granicznych, wykonywania poleceń oficerów wywiadu, prowadzenia płytkiego wywiadu w III Rzeszy, obserwacji urzędników niemieckich przebywających na terytorium polskim, kontroli samochodów tranzytowych, współpracy funkcjonariuszy policji z organami policji kryminalnej w Gdańsku²⁴.

Działalność informacyjna PP, mimo pewnych sukcesów, wzbudzała wiele zastrzeżeń ze strony władz administracyjnych. Przeprowadzane kontrole ujawniały uchybienia. Podejmowano różnorodne przedsięwzięcia by poprawić sku-

²² CA MSW, sygn. 292, t. z-1, k. 44–46, Organizacja służby bezpieczeństwa. Kooperacja władz administracji ogólnej policji z władzami wojskowymi w sprawie zwalczania szpiegostwa, z marca 1934 r.

²³ CA MSW, sygn. 291, t. 196, k. 1–2, Wytyczne komendanta wojewódzkiego policji w Toruniu w sprawie współpracy z władzami wywiadu wojskowego, z lutego 1933 r.

²⁴ CA MSW, sygn. 291, t. 168, k. 1–3, Zakres współpracy organów Policji Państwowej z władzami wywiadu wojskowego, Opracowanie Komendy Wojewódzkiej Policji w Toruniu z 2 stycznia 1935 r.

teczność działań²⁵. Policjantów wykorzystywano między innymi do obserwacji osób odwiedzających Polskę, podejrzanych o działalność szpiegowską, choć rezultaty ich działań były niejednokrotnie niezadawalające.

Niezwykle istotnym problemem było przygotowanie organów bezpieczeństwa do obrony kraju, rozpatrywane w kontekście współpracy. W marcu 1928 r. przystąpiono do nowelizacji rozporządzenia prezydenta Rzeczypospolitej o PP²⁶. W rozdziale IV przedstawiono współdziałanie policji w sprawach obrony państwa, zawarte w ramach 4 artykułów. Oto treść art.28:

W razie częściowej lub całkowitej mobilizacji albo w innych wypadkach, w których ze względu na interes obrony państwa Rada Ministrów uzna to za konieczne, Policja Państwowa z chwilą ogłoszenia mobilizacji, względnie do dnia wskazanego uchwałą Rady Ministrów, staje się z mocy samego prawa częścią sił zbrojnych państwa i wchodzi w jej skład jako wojskowy korpus służby bezpieczeństwa²⁷.

Rozporządzenie opracowano bez konsultacji z SG i dlatego nie zostało zaakceptowane przez ten organ. Do współpracy nad nowelizacją rozporządzenia upoważniono Departament Sprawiedliwości MSWojsk, który we wrześniu 1931 r., zorganizował konferencję poświęconą tej problematyce. Jednak przedstawiciele niektórych biur resortu spraw wojskowych nie wyrazili zgody, by policjanci otrzymywali stopnie wojskowe oraz korzystali z uprawnień przysługujących żołnierzom zawodowym. W marcu 1932 r. Departament Sprawiedliwości opracował projekt zmiany rozporządzenia, uwzględniając postulaty SG. W czasie narady, zorganizowanej w sierpniu 1932 r., omawiano zagadnienia dotyczące zadań policji w przypadku mobilizacji. Wyłoniły się trudności w uregulowaniu kwestii związanych z militaryzacją policji. W 1933 r. szef Departamentu Sprawiedliwości, gen. Stanisław Burhardt-Bukacki, zaproponował przeprowadzenie nowelizacji ustawy o policji, tak by można było tę formację traktować jako część składową wojska. Uzyskał on poparcie SG, którego przedstawiciel ujął to zagadnienie następująco:

W razie mob. tworzy się z Policji Państwowej wojskowy korpus bezpieczeństwa, oficerowie i szeregowi policji otrzymują w wojskowym korpusie bezpieczeństwa stopnie wojskowe czasu wojny. Rezerwiści przydzieleni jako uzupełnienie Policji Państwowej zatrzymują swe stopnie posiadane w rezerwie. Wojskowy korpus bezpieczeństwa otrzymuje umundurowanie Policji Państwowej czasu pokojowego²⁸.

Minister spraw wewnętrznych w październiku 1934 r. wysunął zastrzeżenie dotyczące postanowień regulujących współdziałanie PP w sprawach obrony państwa. Uważał, że władze wojskowe powinny zweryfikować swe stanowisko w tej kwestii. W listopadzie 1934 r. szef SG zdecydował by:

²⁵ Patrz: A. Peplowski, *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2002, s. 83–84.

²⁶ CA MSW, sygn. 292, t. z-1, k. 35–40, Referat w sprawie nowelizacji rozporządzenia Prezydenta RP, z 6 marca 1928r., o Policji Państwowej.

²⁷ Tamże, k. 35–36.

²⁸ Tamże, k. 38.

nowelizację obowiązującej ustawy o Policji Państwowej przeprowadzić w sposób usuwający z niej wszystkie postanowienia, które określają stosunek policji do wojska w czasie pokoju lub stanowią podstawę prawną do przeprowadzenia militaryzacji Policji Państwowej w czasie mob²⁹.

W okresie zagrożenia wojennego ze strony III Rzeszy w 1939 r. podjęto działania, których celem było dostosowanie zadań resortu spraw wewnętrznych i policji do zmieniającej się sytuacji politycznej. Uwzględniono konsekwencje wprowadzenia stanu wyjątkowego, mobilizacji i ewakuacji ludności z zagrożonych obszarów³⁰. W maju 1939 r. opracowano wytyczne dotyczące współdziałania policji z wojskiem i Strażą Graniczną na wypadek zagrożenia wojennego. Poczynania policji były skorelowane z działaniami wojska, choć nie przewidywano, by formacja policyjna była aktywnie wykorzystywana do działań bojowych. Jej zadaniem była

służba mająca na celu ułatwienie wojsku wykonanie jego celów przez stworzenie na bliższych i dalszych tyłach warunków bezpieczeństwa, co oznacza tak służbę porządkową w miejscowościach i na drogach, jak i usuwanie elementu podejrzanego i przeszkadzającego wojsku. Na służbę policyjną w tym wypadku składać się będzie zwykła służba bezpieczeństwa i specjalne zadania, dyktowane sytuacją, jak zaostrożenie wywiadu... ingerencja w stosunku do ludności cywilnej³¹.

Cechą charakterystyczną działalności organów policyjnych była różnorodność realizowanych przez nie zadań³². Do zwalczania szpiegostwa angażowano funkcjonariuszy policji politycznej, służby śledczej, a także mundurowej. Współpracę tajnych ogniw Oddziału II z organami policji trudno ocenić jednoznacznie. Policja wspierała działalność kontrwywiadowczą, mimo popełnianych błędów. Współdziałanie było potrzebne i przynosiło określone efekty.

²⁹ Tamże, k. 40.

³⁰ A. Pepłoński, dz. cyt., s. 87.

³¹ Archiwum Państwowe w Katowicach, Policja Województwa Śląskiego, sygn. 493, k. 81–87, Instrukcja o współdziałaniu policji z wojskiem i Strażą Graniczną na terenie operacyjnym.

³² A. Pepłoński, dz. cyt., s. 87.